

PARČIĆ I KUŠAR U STOLJEĆIMA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

**Dragutin Antun Parčić, *Izabrani radovi i pisma* – Marcel Kušar,
Izabrani radovi i pisma, Zagreb: Matica hrvatska, 2017.**

U izdanju Matice hrvatske 2017. godine izlazi 135. knjiga u hvalevrijednome nizu Stoljeća hrvatske književnosti: Dragutin Antun Parčić: *Izabrani radovi i pisma* – Marcel Kušar: *Izabrani radovi i pisma*. Urednik je knjige prof. dr. sc. Josip Lisac, a za tisak su je priredile prof. dr. sc. Silvana Vranić – *Dragutin Antun Parčić: Izabrani radovi i pisma* i prof. dr. sc. Lada Badurina – *Marcel Kušar: Izabrani radovi i pisma*.

Zadanim konceptom djela – kojim su dvojica filologa predstavljena uvodnim studijama (predgovorima, str. 11–45; str. 155–173), u kojima su izdvojeni najznačajniji segmenti njihova filološkoga rada, a njihova djelatnost postavljena u širi povijesni, društveni i znanstveni kontekst te su izneseni sudovi o važnosti njihovih prinosa povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, ljetopisima (str. 47–48; 175–177) i bibliografijama koje uključuju djela autora (str. 49–51; 178–180) i važniju literaturu o autorima (str. 52–64; 181–183) te naposljetku izborom iz djela i pisama kojima se naglasak stavlja na najznačajnija djela i korespondenciju kojom se daje uvid u njihove stavove i promišljanja o znanstvenim pitanjima kojima su se bavili – priređena je knjiga koja postaje nezaobilazna i kao polazišna točka u istraživanju njihova djelovanja, ali i vrijedan prinos razumijevanju važnosti rada dvojice jezikoslovaca i njihova mjesta u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja. Opremljena je slikovnim priložima te uključuje “Tekstološku napomenu” (str. 293–298), “Tumač imena i izraza” (299–329), “Rječnik” (330–337) i “Kazalo imena” (338–334) redaktorice Nataše Debogović.

Dragutin Antun Parčić (Vrbnik, 26. 5. 1832. – Rim, 25. 12. 1902.), jezikoslovac i glagoljaš, bio je svestran znanstvenik te se uz njegovu presudnu ulogu u obnovi glagoljaških liturgijskih knjiga i povratku crkvenoslavenskomu jeziku hrvatske redakcije, ističe njegovo djelovanje kao “gramatičara, leksikografa, prevoditelja, pjesnika prigodničara, ali i tiskara, inovatora fotografiranja, erudita koji se uz ostalo okušao u slikarstvu, kartografiji, astronomiji, meteorologiji, fizici, botanici, zoologiji, izradi kalendara, orgulja.” (str. 11)

Rođen je u Vrbniku 1832. godine. Nakon završene početne i više škole na Krku (gdje se upoznao s glagoljicom), odlazi u samostan trećoredaca sv. Marije na Glavotoku. Godine 1843. stupa u Red na Glavotoku, uzima ime Dragutin i upisuje višu gimnaziju u Zadru. Nakon gimnazije 1851. upisuje bogosloviju u zadarskom sjemeništu Zmajević. Godine 1855. zaređen je za svećenika, održao je mladu misu u Prvić Luci

gdje je snimljena i najranije datirana Parčičeva fotografija. Od 1857. do 1858. predaje hrvatski jezik i matematiku na zadarskoj realnoj gimnaziji te započinje dugogodišnju suradnju s Ivanom Berčićem na nastojanjima oko glagoljskih tekstova. Godine 1859. započinje pastoralni i redovnički rad, a 1876. godine istupa iz Reda da bi se posvetio znanstvenom radu. Imenovan je kanonikom Zavoda sv. Jeronima u Rimu gdje djeluje kao svjetovni svećenik do svoje smrti 1902. godine.

U uvodnoj studiji prof. Silvane Vranić ("Predgovor", str. 11–45) izdvojena su tri ključna, važna segmenta djelovanja Dragutina Antuna Parčića – istaknuta je njegova uloga u očuvanju glagoljične baštine i hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika te rad na *Misalu* (*Rim'ski misal' slavên'skim' ezikom' prêsv. G. N. Urbana papi VIII povelênîem' izdan' / Missale Romanum slavonico idiomate ex decreto sacrosancti*) koji izdaje 1893. godine i za koji je dobio visoko priznanje pape Leona XIII. – zlatnu kolajnu *Pro Ecclesia et Pontifice*, zatim njegov gramatičarski i leksikografski rad kojim je "nastojao izgraditi hrvatski jezik na svim njegovim razinama i za sve njegove funkcije" (str. 28) te njegov književni i prevoditeljski rad.

Parčičeva je zasigurno najveća i u literaturi najčešće isticana zasluga rad na obnovi liturgijskih knjiga pisanih crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije i glagoljicom te izdavanje *Misala*. Prof. Vranić ističe u literaturi potvrđenu važnost toga Parčićeva djela. Njegov je *Misal* oduševljeno dočekan u javnosti i od kritike, a kako se navodi prema akademkinji Anici Nazor predstavlja "najvažniji događaj u povijesti hrvatskoga glagolizma. Poslije dva i pol stoljeća upotrebe rusificiranoga crkvenoslavenskog jezika u hrvatskim glagoljskim bogoslužnim knjigama u bogoslužje je vraćen izvorni hrvatsko crkvenoslavenski jezik" (str. 11–12). U kritici je prepoznata i pohvaljena Parčičeva znanstvenost. Uz *Misal* Parčić je tiskao i za tisak priredio 1893. *Rimski ritual* te 1894. *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice u novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji* (glagoljašku početnicu autora Ivana Broza), a u rukopisu su ostali *Grammatica paleoslavico-latina* i *Rječnik latinsko-glagolski*.

Uz Parčičevo ime najčešće se navodi da je glagoljaš i leksikograf te se najvažnijima ističu njegovi prinosi glagolizmu i leksikografiji. Pripadaju mu zasluge za obnovu i popunu hrvatskoga leksika u 19. stoljeću. Prvo je Parčičevo leksikografsko djelo *Mali talijansko-hrvatski rječnik* (Rijeka, 1851.), slijede tri izdanja hrvatsko-talijanskoga rječnika: *Rječnik ilirsko-talijanski* (Zadar, 1858.), *Rječnik slovinsko-talijanski / Vocabolario slavo-italiano* (Zadar, 1874.), *Rječnik hrvatsko-talijanski / Vocabolario croato-italiano* (Zadar, 1901., pretisak Zagreb, 1995.) te dva izdanja talijansko-hrvatskoga rječnika: *Vocabolario italiano-slavo (ilirico) / Rječnik talijansko-slovinski (hrvatski)* (Zadar, 1868.), *Vocabolario italiano-slavo (croato) / Rječnik talijansko-slovinski*

(hrvatski) (Senj, 1887.) Treće izdanje hrvatsko-talijanskoga rječnika iz 1901. godine smatra se njegovim najzreljim leksikografskim radom. “Prema podacima u literaturi sadrži preko 91 000 riječi (s preko 75 000 leksema uključujući onomastičke priloge, a ostatak čine *izvedenice, frazemi i idiomatski izričaji*) na 1 237 stranica, također s dodatkom *Osobna imena muška i ženska i Zemljopisna imena.*” (str. 35) Ističući podatke o tome njegovu djelu, o njegovu leksikografskomu radu prof. Vranić zaključuje: “D. A. Parčić u hrvatskom jezikoslovlju do 90-ih god. XX. st. nije imao status što ga je svojim djelima zavrijedio. Autori kao prvi razlog navode njegovo djelovanje izvan središta događanja (osim kada je bio u Zadru i Rimu), a kao drugi njegovu privrženost Zagrebačkoj filološkoj školi, odnosno B. Šuleku, zbog čega su hrvatski vukovci prešućivali vrijednost njegovih djela. Usto, kao što zaključuje Marija Turk, njegova je kreativnost i produktivnost bila manja no Šulekova, stoga su i njegova djela u sjeni Šulekovih. No unatoč tomu njegovi su rječnici vrijedan izvor u proučavanju hrvatske dijalektne i povijesnojezične leksikografije, ali i razvoja hrvatskoga jezikoslovlja općenito, kao i izvor leksema ne samo njegovim suvremenicima nego i današnjim autorima, pa i prevoditeljima.” (str. 41–42)

Parčićovo zalaganje za hrvatski jezik i njegovo poučavanje motiviraju ga i u radu na gramatici. Njegova *Grammatica della lingua slava (illirica)* (Zadar, 1873., ²1878.) bliska je koncepciji zagrebačke filološke škole. Godine 1873. i 1874. Adolfo Veber Tkalčević predlaže ju za uporabu u školi, a 1877. i 1904. godine tiskana je u francuskome prijevodu *Grammaire de la langue serbo-croate* u Parizu. Parčić je njome htio “u prvom redu poučiti učenike na području Dalmacije, koji su zbog zakonskih odredbi morali završiti školu i na talijanskom (na kojemu su se školovali) i na hrvatskom, njihovu materinskom jeziku.” (str. 29)

Parčić se istaknuo i književnim i prevoditeljskim radom. O prvome prijevodu Dantea tiskanom u knjizi – *Iz mudropojke “La Divina Commedia” Dantea Alighieria. Pakla – Spjev I.* Ponašao za pokus D. A. Parčić (1875.), prof. Vranić ističe kako je mišljenje kritičara “da je kao vrstan poznavatelj talijanskoga jezika uspio i na hrvatskom jeziku (na štokavsko-ijekavskoj podlozi i s ikavizmima u srokovnom položaju) uvjerljivo prenijeti slike Danteova svijeta i odnose u tom svijetu. Dapače, smatraju da je odabirom pojedinih riječi bliži izvornom značenju nego neki kasniji prevoditelji, pa i da je u ponekim stihovima njegov prijevod točan kao i najbolji Kombolov prijevod.” (str. 44)

Ulomci iz Parčićevih djela uvršteni u knjigu vezuju se tematski uz ta tri najznačajnija segmenta njegova djelovanja pa su u knjigu uvršteni polemički tekst, filološka rasprava *Za obstanak glagoljice* (1882.) (str. 67–81), u kojemu Parčić tumači svoj odabir pisanja *Misala* glagoljicom, zatim predgovori rječnicima i gramatici od kojih

su predgovori iz djela *Grammatica della lingua slava (illirica)* iz 1873. i *Rječnika talijansko-slovenskoga (hrvatskoga)* iz 1868. i 1887. za ovo izdanje prvi put prevedeni. U knjigu je uvršten i ulomak *Iz mudropoljke / "la Divina Commedia" / Dante Alighieria / Pakla – Spjev I. / Ponašio za pokus / D. A. Parčić / 1875 /* (str. 119–126).

Iz Parčićeve korespondencije izdvojeno je pet pisama Vatroslavu Jagiću (str. 126–137), dva pisma Franji Račkom (str. 138–142) i tri pisma Josipu Jurju Strossmayeru (str. 143 – 149). S dopisnicima ga vezuju nastojanja u obnovi liturgijskih knjiga hrvatske redakcije te se u ovdje uvrštenim pismima iznose Parčićeve promišljanja vezana uz taj segment njegova rada/djelovanja i rada na *Misalu*.

Temeljito i sustavno istraživanje te valorizacija djela Antuna Parčića čekala je gotovo stoljeće nakon njegova djelovanja. Treba napomenuti da je skup posvećen njegovu djelu održan u Zadru i Preku – “Dragutin Parčić hrvatski jezikoslovac i glagoljaš” (u povodu 160. obljetnice rođenja i 90. obljetnice smrti (18. – 19. 10. 1992.), a vrijedni prinosi istraživanju njegova života i djela objavljeni su u 42. broju *Zadarske smotre* (1993 godine). Njegov je filološki rad tema i u novije vrijeme objavljenih doktorskih radova (Borana Morić-Mohorovićić, *Gramatičar Dragutin Antun Parčić*, doktorski rad, Rijeka, 2014. i Blažević Krezić Vera, *Jezik Misala Dragutina Antuna Parčića*, doktorski rad, Zagreb, 2016.), a njegova svestranost otvorila je prostor ne samo filološkim istraživanjima.

Marcel (Marćel) Kušar (1858., Rab – 1940., Rab). Kako ističe prof. Badurina: “Premda se o njemu dosad razmjerno malo pisalo, Marcel (Marćel) Kušar (1858–1940) bio je svestran filolog iznimne naobrazbe koji i danas s pravom zavređuje našu punu pozornost” (str. 155) Rođen je na Rabu gdje je završio talijansku osnovnu školu te 1868. upisuje hrvatsku gimnaziju u Rijeci. Profesor Tadija Smičiklas zaslužan je za početak njegova zanimanja za hrvatski jezik. Godine 1876. upisuje studij slavistike i germanistike u Beču gdje mu je profesor Franc Miklošič. Tijekom studija najviše ga zanima poredbeni filologija. Pedagoškim se radom počinje baviti 1881. pa je kao profesor službovao u Kotoru (1881. – 1888.), Dubrovniku (1888.– 1895.) te Zadru u koji je premješten 1895. godine, na talijansku gimnaziju kao profesor hrvatskoga jezika, vjerojatno zbog narušenih odnosa s dubrovačkim Srbima i njegovih polemičkih tekstova u dokazivanju hrvatskoga identiteta Dubrovnika. Godine 1896. izabran je za dopisnoga člana Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti, od 1897. do 1899. predsjednik je Matice dalmatinske u Zadru, godine 1909. imenovan je prvim ravnateljem hrvatske gimnazije u Zadru. Godine 1914. uz obveznu državnu himnu, đaci njegove gimnazije pri službenoj posjeti dalmatinskoga namjesnika otpjevali su hrvatsku himnu i nakon toga Kušar je umirovljen. Godine 1921. reaktiviran je i profesor je gimnazije u Šibeniku, a 1924. umirovljen, seli na Rab gdje je preminuo 1940.

U uvodnoj studiji (“Predgovor”, str. 155–173) prof. Badurina ističe Kušarovu “mnogovrsnu filološku djelatnost” i predanost pedagoškomu radu, ali ističe i njegove temeljne karakterne crte – skromnost, samozatajnost i visoke moralne vrijednosti. O dvjema karijerama/djelatnostima, onoj pedagoškoj i znanstvenoj i njihovu preplitanju u Kušarovu životu, Lada Badurina zaključuje: “Po svemu sudeći, neće biti pretjerano ustvrditi da je uspješna učiteljska i pedagoška djelatnost umnogome utjecala na Kušarovu znanstvenu misao, a s druge strane da je on upravo kao filolog širokog spektra zanimanja učenicima mogao biti osobito zanimljiv i poticajan nastavnik.” (str. 172) Tako Kušarova filološka ostavština obuhvaća jezikoslovna djela tematski vezana za: jezičnu tipologiju – *Arijanski rod jezika i naši najstariji pradjedovi* (1883.) kojim se “predstavio kao genetski lingvist zaokupljen, u prvome redu, pitanjima jezičnoga podrijetla i kasnijeg razvoja genetski srodnih jezika” (str. 156); povijest hrvatskoga jezika – *Povijest razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najdavnijih vremena do danas* (1883.) o kojem prof. Badurina ističe u svojoj ocjeni kako u završnome dijelu knjige “Kušar iznosi zanimljiva i za ono doba neobično zrela razmišljanja o jeziku i dijalektu (narječju), o hrvatskim (i srpskim) narječjima, o jeziku i književnom (standardnom) jeziku i o nekim načelima jezične standardizacije (planiranja i normiranja) te napose o hrvatskome i srpskome (književnom) jeziku” (str. 159); dijalektologiju (objavio je četiri zapažene dijalektološke studije/dijalektološka priloga; *Čakavske osobine u današnjem dubrovačkom dijalektu*, 1889.; *Glavne osobine latskovskoga narječja*, 1893.; *Rapski dijalekt*, 1894.; *Lumbaradsko narječje*, 1895.) te pravopisna pitanja – *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)* (1889.). Pravopisnim se prinosom Marcela (Marćela) Kušara prof. Badurina bavila u nekoliko svojih studija, stoga treba istaknuti njezin zaključak o značenju Kušarove pravopisne raspravi *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)* iz 1889. godine: “Pravopisna je to rasprava koja je neosporno poslužila kao dobrodošla prethodnica ne samo prvoj hrvatskoj pravopisnoj knjizi, *Hrvatskome pravopisu* Ivana Broza iz 1892. godine, nego je na vrlo respektabilan način zacrtala i metodologiju pravopisnog normiranja, ali i metodologiju pisanja hrvatskih pravopisnih knjiga. Utoliko, po svoj prilici, i neće biti neodmjereno utvrditi da je Kušar za Broza i – posredno – za kasnije hrvatske pravopisice *obavio* velik i vrijedan posao, onaj koji nužno prethodi kodifikaciji norme, pa da je – na svojevrsan način – upravo on udario temelje suvremenoj hrvatskoj pravopisnoj normi.” (str. 160)

Posebno je istaknuta njegova uloga u zapisivanju i time očuvanju narodnoga jezika (narodnoga jezičnog blaga) koje Kušar prikuplja još od srednjoškolskih dana i objavljuje u dvama djelima: *Narodne pripovijesti mitične* (1907.) i *Narodno blago. (Riječi, fraze, poredbe, poslovice, izrazi od mila i od pošte, pozdravi, čestitke, radovanja,*

blagoslovi, pohvale, zahvale, molitve, kletve, zakletve, tužbalice, pitalice, zagonetke (1925., 1934., 1966. i 1993.)

U “Pristupu” *Narodnoga blaga* Kušar iznosi i razloge zbog kojih se odlučio na tiskanje svojega vrijednoga leksikografskog djela: “Ovako savijeno u kitice, nadam se da će ovo narodno cvijeće svojim slatkim mirisom moći ne samo da razgali dušu i donese koristi i drugima, nadasve omladini koja se po školama uči, nego da i pobudi u njima (a do toga mi je najviše stalo) veću pažnju i mar za naš lijepi i bogati jezik, koji nije ni danas, nažalost, još dovoljno cijenjen, premda nam je to najveća narodna zaklada” (str. 256).

Njegov opus uključuje tek jedan polemički rad – *Dubrovčani, jesu li Hrvati?* (1892.), ali o njemu prof. Badurina izriče pohvalnu ocjenu: “Zacijelo neće biti pretjerano utvrditi da ovi Kušarovi napisi idu u red ponajboljih stranica u ne preveliku korpusu hrvatskih polemika.” (str. 165)

Opus Marcela (Marćela) Kušara uključuje i književne teme pa se izdvajaju prilozi posvećeni djelu Marka Marulića (uredništvo prigodnog izdanja *Judite*, 1901. uz obilježavanje 400 godina izlaženja, u izdanju MH, priređivanje *Rječnika nepoznatih i neobičnih riječi i značenja* Marulićeve “*Judite*”, tekst O Marulićevu jeziku) i Mata Vodopića (predgovor naslovljen O životu i radu Mata Vodopića u posebnom izdanju pripovijesti *Marija Konavoka* (1893.)), a kao važne u razumijevanju njegove književne djelatnosti navode se komparatistička studija *U kojem su opsegu pjesme našeg naroda bile prijevodima presagjene u njemačku literaturu* (1883.) te prilog o jeziku i književnosti u Dalmaciji – *Die serbischkroatische Sprache und Literatur* (1892.).

Izabrani ulomci iz djela uvršteni u knjigu prate tematski dijapazon Kušarovih zanimanja pa izbor počinje ulomcima iz jezikoslovnih studija – iz *Povijesti razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najranijih vremena do danas* (1884.) (str. 185–193) i iz *Nauke o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom i etimologijskom)* (1889.) (str. 197–208), slijede izbor iz polemičkoga teksta *Dubrovčani, jesu li Hrvati?* (str. 209–235), ulomak iz predgovora djelu *Marija Konavoka* Mata Vodopića (1893.) (str. 237–245) te predgovor *Narodnih pripovijesti mitičnih* (1907.) (str. 247–254) i ulomci iz *Narodnoga blaga* (str. 255–278).

U knjigu su uvrštena dva pisma Vatroslavu Jagiću, u jednome Kušar izražava zahvalnost na pozitivnoj ocjeni njegova djela *Povijesti razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najranijih vremena do danas* te svoja promišljanja i pitanja o pravopisnoj problematici, a u drugome pismu obrazlaže metodologiju rada na čitankama za IV. razred gimnazije. Pismo Ivanu Kostrenčiću govori o Kušarovu angažmanu i zauzetosti u priređivanju *Marije Konavoke* Mata Vodopića.

Dvojicu svestranih filologa povezuje zalaganje za očuvanje hrvatskoga jezika i rad

na njegovoj izgradnji, ali i angažiranost u važnim jezičnim pitanjima, prepoznavanje važnosti trenutka u kojem je potrebno djelovati, svestranost i skromnost te predano služenje znanosti.

U monografiji su istaknuta najznačajnija njihova djela i segmenti njihova djelovanja te time jasno ocrтана važnost njihova mjesta u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja.

Treba čestitati prof. Vranić i prof. Badurini na još jednome vrijednom prinosu proučavanju povijesti hrvatske filološke misli i uredništvu na 135. knjizi u hvalevrijednom nizu *Stoljeća hrvatske književnosti*.

Sanja Baričević